Verhogen waterpeil jaagt vergrassing heide aan

Volgens het Compendium van de Leefomgeving neemt de vergrassing in heideterreinen door het pijpenstrootje toe. Alom wordt gesuggereerd dat stikstof daarvan de oorzaak is. De gegevens van natuurmeetnet LMF-M&N laten echter zien dat pijpenstrootje vooral toeneemt in terreinen waar het waterpeil is opgezet. De gegevens laten geen verband zien met stikstofdepositie.

Onlangs stuurde het ministerie van LVVN bestanden naar Brussel met de nieuwste natuurgegevens. Deze laten een dramatische verslechtering zien van de Nederlandse natuur. Staf wil de natuurgegevens inzien, maar dat blijkt niet mogelijk. Deze zijn niet publiekelijk beschikbaar. Via het CBS ontvangt Staf de natuurgegevens vervolgens alsnog. Het gaat om gegevens uit het Landelijk Meetnet Flora - Milieu- en Natuurkwaliteit (LMF-M&N).

Het LMF-M&N betreft een set natuurgegevens om je vingers bij af te likken. Het gaat om veldgegevens. In de natuur zijn zo'n 1.200 meetvlakken gekozen, waar om de paar jaar wordt geïnventariseerd welke soorten er voorkomen en hoe die soorten zich ontwikkelen. In veel meetvlakken worden de natuurgegevens al verzameld vanaf halverwege jaren '90. De trendontwikkelingen kunnen dus al zo'n 25 tot 30 jaar worden gevolgd.

Het LMF-M&N is opgezet door de provincies, rijksoverheid en terreinbeheerders. De verzamelde gegevens zijn bestemd voor het beleid. Er wordt vooral gekeken naar landelijke en regionale trends in de vegetatiesamenstelling in relatie tot verzuring, vermesting en verdroging. De gegevens worden verwerkt door het CBS.

VAN REKEN- NAAR VELDGEGEVENS

Zo'n 30 jaar geleden werd de mate van vergrassing van heide vastgesteld middels berekeningen. Dit gebeurde op basis van luchtfoto's. Pixels in de luchtfoto werden geclassificeerd als gras, heide of anderszins. In 1993 werd op deze wijze de vergrassing van de Nederlandse heide in kaart gebracht. Deze werd toen vastgesteld op 45%.

Figuur 1

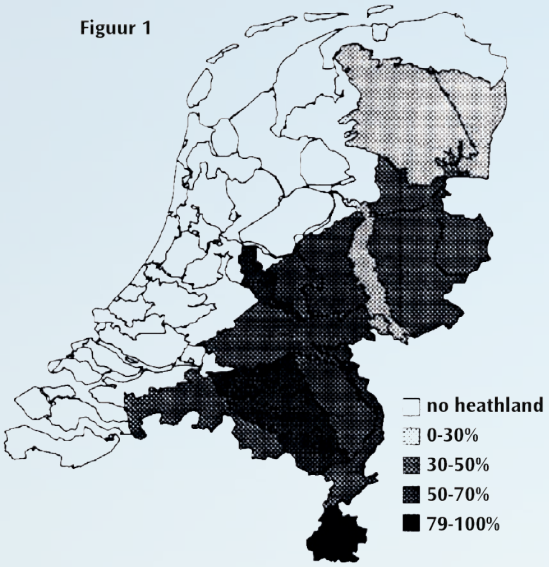

Figuur 1: Gemiddelde grasbedekking per regio. Bron: Grass cover in Dutch Heatlands in 1993; RIVM.

Bijna de helft van de heide was vergrast, rapporteerden onderzoekers van RIVM en K&M-GIS and remote sensing Consultants toentertijd.

De onderzoekers koppelden de vergrassing aan de stikstofdeposities. Met name in de provincies Noord-Brabant en Gelderland zou de vergrassing enorm zijn. Daar werden de hoogste stikstofdeposities berekend (zie figuur 1).

Het Compendium voor de Leefomgeving hield lang vast aan een vergrassingspercentage van 40-45%. In 2023 echter, werd het vergrassingsaandeel (geruisloos) teruggezet naar zo'n 30%. Berekeningen hadden plaatsgemaakt voor nauwkeuriger veldgegevens.

VERGRASSING NEEMT NIET TOE

Vooral het pijpenstrootje en bochtige smele zouden de dramatische vergrassing veroorzaken, volgens het Compendium voor de Leefomgeving. Uit de verkregen LMF-M&N-data blijkt dat de gemiddelde vergrassing van de heidevelden al sinds het begin van de veldmonitoring (1994) vrijwel stabiel is. Dat bevestigt tegenwoordig ook het Compendium voor de Leefomgeving. "Het aandeel grassen neemt in de laatste twintig jaar niet verder toe. De bedekking met grassen is nog hoog (ruim 30%) en het aandeel van één van de meest voorkomende grassoorten (pijpenstrootje) neemt nog wel toe."

Uit de verkregen natuurgegevens blijkt inderdaad een geringe toename van het pijpenstrootje. Waar liggen de heidevelden waar het pijpenstrootje zich uitbreidt?

PIJPENSTROOTJE & STIKSTOF

Staf checkt of het pijpenstrootje meer voorkomt in provincies met een hogere berekende stikstofdepositie. Er wordt afzonderlijk naar de droge respectievelijk vochtige heideterreinen gekeken. Er is geen (hard) verband met stikstof, zie figuur 2. In Drenthe –lagere berekende stikstofdeposities – komt pijpenstrootje meer voor. En in Gelderland en Overijssel – hogere berekende stikstofdeposities – minder. Uit figuur 2 blijkt wel direct een verband met vocht. In nattere heideterreinen staat aanzienlijk meer pijpenstrootje dan in droge terreinen.

PIJPENSTROOTJE EN VERNATTING

In de afgelopen 15 jaar is in behoorlijk wat heideterreinen getracht de grondwaterstand te verhogen om verdroging tegen te gaan. Dit gebeurde meestal vanuit Natura 2000-herstelprojecten. Er werden sloten gedempt, stuwen plaatsen en de drainage werd verminderd om zo het regenwater langer vast te houden. Bekende voorbeelden zijn Dwingelderveld (Dr), Drents-Friese Wold en Fochteloërveen (Dr/Fr), Sallandse Heuvelrug, Engbertsdijkvenen en Wierdense Veld (Ov), Strabrechtse heide (NBr) en De Peel (NBr/L). Heeft het verhogen van het waterpeil de vergrassing met pijpenstrootje aangejaagd?

VERNATTING DWINGELDERVELD

De waterstand in het Dwingelderveld is stapsgewijs verhoogd tijdens natuurherstelmaatregelen die liepen van ongeveer 2008 tot 2015. In dit N2000-gebied liggen 19 meetvlakken voor vochtige heide en 8 voor droge heide. We zien dat het pijpenstrootje vanaf meetronde 2010 enorm toeneemt, als eerste in de droge heide en daarna in de vochtige heide. Vanaf 2019 neemt de bedekking met deze grassoort weer af, waarschijnlijk als gevolg van de droge jaren 2018 t/m 2020 en 2022. Zie figuur 3.

VERNATTE NATUUR OVERIJSSEL

In de Overijsselse natuurgebieden zijn minder meetpunten. Het pijpenstrootje wordt eigenlijk alleen gezien in de meetvlakken met vochtige heide. In Engbertsdijkvenen zijn er twee meetvlakken, in het Wierdense veld één en op de Sallandse Heuvelrug vier. In deze gebieden werden de waterstanden verhoogd vanaf de periode 2016 / 2018. De veldgegevens laten vanaf dan een toenemende trend zien van pijpenstrootje. Dit ondanks dat de jaren 2018 t/m 2020 en 2022 bijzonder droog waren. Zie figuur 4.

Figuur 2: Gemiddelde bedekking van heide met pijpenstrootje in meetronde 2020-2022. Uitgesplitst naar droge en vochtige heide en naar provincie.

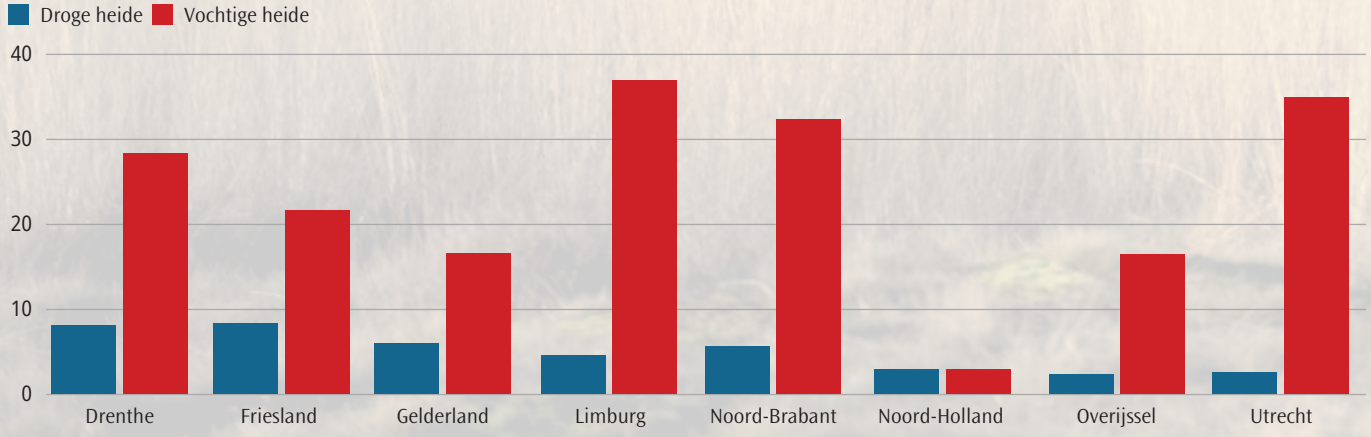

Gemiddelde bedekking meetronde 2020-2022 (in %)

Figuur 3: Gemiddelde bedekking van de heide met het pijpenstrootje in het Dwingelderveld (Drenthe). Data: LMF-M&N.

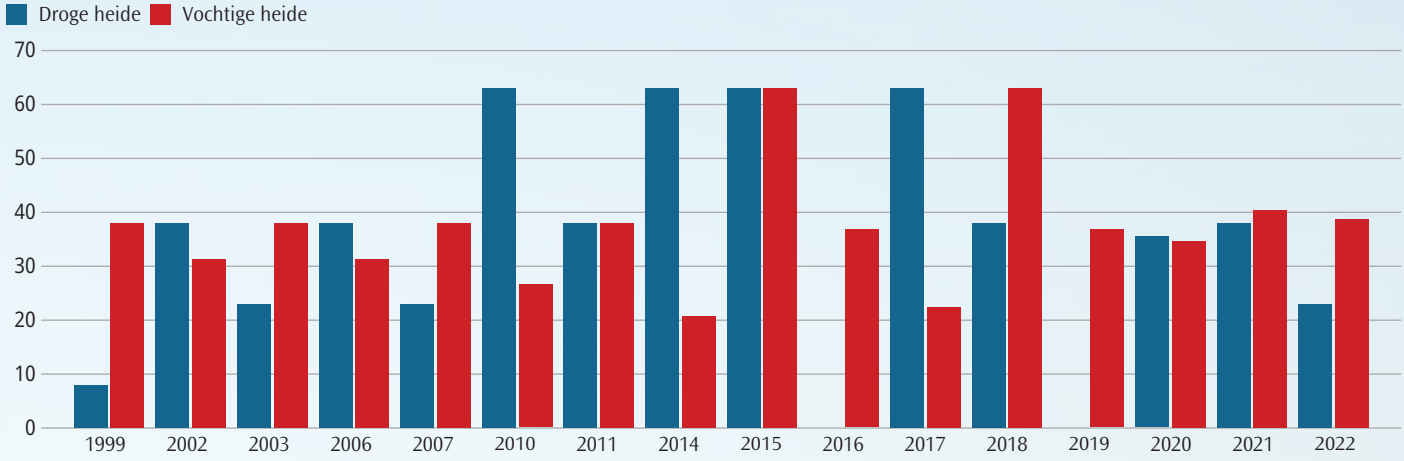

Figuur 4: Gemiddelde bedekking van de heide met pijpenstrootje in drie vernatte Overijsselse natuurgebieden.

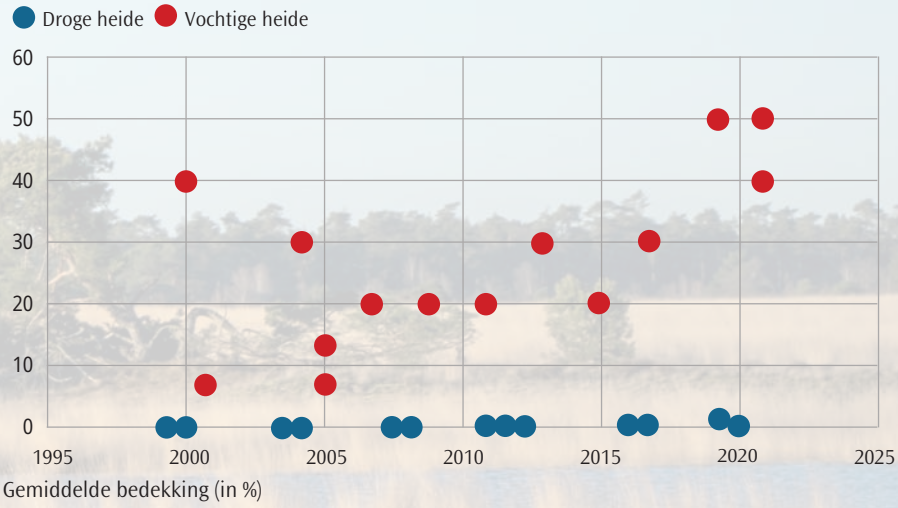

VERNATTE NATUUR BRABANT/LIMBURG

Ook de Strabrechtse Heide (6 meetpunten) werd vernat. De verhoging van het waterpeil gebeurde gefaseerd. De grote hydrologische herstelmaatregelen startten rond 2010-2013. De grote vernatting van de Groote Peel (5 meetpunten) vond vooral plaats in de periode 2016-2018. Heeft dit effect gehad op de ontwikkeling van het pijpenstrootje? In deze natuurgebieden blijkt sprake van een toename van deze grassoort in de droge heide. Zie figuur 5.

OPZETTEN WATERSTAND

Opvallend is dat de toename van pijpenstrootje in heidevelden primair wordt toegeschreven aan stikstof. Terwijl uit de veldgegevens van de afgelopen 25-30 jaar geen relatie blijkt met stikstof. Er is wel een overduidelijke relatie met vocht en vernatting.

OBN Natuurkennis (terreineigenaren, ministerie LVVN en BIJ12) publiceerde in 2025 het artikel 'Vergrassing van droge heide door pijpenstrootje'. De auteurs spreken over een onstuitbare opmars van het pijpenstrootje in droge heide, ten koste van heidevegetaties. Die onstuitbare opmars zien we niet terug in de LMF-M&N-data. Verder schrijft OBN Natuurkennis sterke aanwijzingen te hebben gevonden dat factoren die de vochtbeschikbaarheid vergroten, leiden tot meer vergrassing. Niet benoemd wordt het verhogen van de waterstand als aanjager. ■

Figuur 5: Gemiddelde bedekking van de heide met pijpenstrootje in twee vernatte Brabantse/Limburgse gebieden.

